

המרכז למחוננים ומצטיינים במכללה האקדמית תל חי

עבודת חקר

שבט אל-הייב מהכפר טובא – סיפור של גבורה ומנהיגות

ראש שבט אל-הייב השיח' אבו יוסף, הקים את יחידת המיעוטים הראשונה בישראל - הפל"הייב – והציל את אנשי שבטו מגירוש.

הודות למנהיגותו, טובא-זנגרייה נשאר הכפר המוסלמי היחיד בגליל המזרחי

בהנחיית דניאלה שאול

מגיש: אדם הייב, נינו של השיח' אבו יוסף

במסגרת הקורס "נושא חוקר"

שנת הלימודים תשע"ח

יוני 2018

ההיסטוריה של השבט

שבט ערב-אלהייב היה שבט של נוודים שעברו ממקום למקום באזור סוריה של היום, לחיפוש מקורות מים ומרעה לבקר וצאן. המלה בדואי באה מהמקור "נוודות", כי כל חייו הבדואי נע לחפש את מקורות המים והעשב, שהינו אוכל לו ולחיות שהם מקור הפרנסה שלו .

זה היה שבט חמוש היטב של בדואים נועזים, שרכבו על סוסות אצילות והטילו פחדם על כל ערבי הסביבה למרות מספרם הקטן.

הם הגיעו מהמדבר ומעיראק במאה ה-16 ונאחזו בעברי הירדן בסביבות גשר בנות יעקב. עד לפני שנת 1908 הם גרו ליד מעיין הכפר שקראו לו "עין טובא". ממזרח למושבה ראש פינה. בשנת 1948 היה מספרם בערך 400 נפש.

בשנת 1908 נוסד הבית הראשון בכפר - ביתו של השיח אבו יוסף כשבבית זה נערכו סולחות ונתקיימו דיונים ונפלו הכרעות גורליות. הוא ואנשי השבט שלו היו ביחסים טובים עם שכניהם היהודים והתקיימו יחסי גומלין ביניהם.

במהלך מלחמת העצמאות, בשנת 1948, הבדואים לחמו על אדמותיהם וביתם באומץ לב. הם הותקפו מכל צד והמדינה רצתה לעקור אותם מהכפר.

היום גר בביתו של השיח אבו יוסף - הבן של השיח - אסמעיל חוסיין והוא אביו של ראש המועצה חוסיין אלהייב, נכדו של השיח.

השבט הבדואי ערב אל-הייב קיים בתקופת השלטון העות'מאני והמנדט הבריטי חיי אחווה עם שכניהם היהודיים מראשית התיישבותם בגליל.

סיפור הפל"הייב

בתחילת מלחמת העצמאות יזמו כמה מבני ראש פינה פגישה בין מפקד הפלמ"ח יגאל אלון ובין המנהיג הכריזמטי של השבט חוסיין מוחמד אל-עלי הידוע כשיח אבו יוסף .

אנשי ראש פינה אמרו שצריך לקשור את גורלם של השבט עם היהודים בגליל, זה טבעי, וזה המשך לקשרים ההדוקים שרקמו הראשונים שעלו לראש פינה עם אביו של השיח אבו יוסף - שיח מוחמד אל-עלי ובני השבט.

בפגישת סיכום ביניהם הוחלט שצעירי השבט יהיו בצבא כיחידה צבאית שתהיה כפופה לחטיבת יפתח של הפלמ"ח, שהיתה בגליל ובעמק החולה, אבל לא סיפק להם מזון, נשק ותחמושת. ליחידה ניתן השם פל-הייב, מפני שרצו לבטא בשם הזה את קשר הדמים בין

צעירי השבט לפלמ"ח. זה היה שיתוף פעולה יחיד במינו בין בדואים שדתם מוסלמית לבין הפלמ"ח וממנו צמחה יחידת הגששים הבדואית שקיימת עד ימינו בצה"ל.

אחרי פגישה בין יגאל אלון והשיח אבו יוסף בין אוהלי השבט אמר לו השיח: מלחמתכם היא מלחמה צודקת והאויב רוצה להמשיך להילחם בכם, היהודים, ואנו ערב אלהייב נילחם איתכם יד ביד .

במלחמת העצמאות השיח אבו יוסף נתן 70 איש אשר הצטרפו למלחמה. הדבר הראשון שחטיבת יפתח בקשו מהשבט לעשות היו פעילויות של מודיעין.

יגאל אלון, מפקד הפלמ"ח, ראה בהכנסה של השבט חשיבות עצומה, שכן הם ביצעו את המשימות באומץ לב, ברמה הכי גבוהה ומושלמת.

בפלוגת הבדואים שירתו כל גברי השבט, והם לחמו בהנהגת המפקד יצחק חנקין. יציאת הבדואים לפעולה היה מחזה תופס את העין, כי הם לבשו לבוש ערבי, לראשם חבשו כובעי פלדה אך הם לחמו יחפים.

בראש הפלוגה רכב יצחק חנקין על גבי סוס לבן שקיבל כאות הקרה מהחייילים בפלוגה ומאחוריו רכבו הערבים כשומרי ראש למפקד על גבי חמורים. למרות המחזה המוזר והמרהיב, לפלוגת הבדואים היה ערך ומשקל מכריעים.

הבדואים ראו את עצמם שותפים להקמת מדינת ישראל, במלחמת העצמאות נפלו רבים מבני שבט אל-הייב והמדינה הקימה לכבודם אנדרטה באזור הצפון.

מכך צמחה גם אחר כך ראשית הגששות במדינת ישראל וכך הפכו ההיבים במשך השנים לעמוד התווך של הגששים ביחידות צה"ל. הם ראו את עצמם כשותפים מלאים במאבק על קיום המדינה במלחמת העצמאות והברית שנכרתה בי יגאל אלון והשיח' חוסין אלהייב בעל ההשפעה, ברית זו קיימת עד היום.

מפקד הפלמ"ח יגאל אלון משבח את שבט אל-הייב

לשבחו של המנהיג שיח אבו יוסף נאמר שהוא וצעירי השבט עזרו והכריעו את הכף בגליל, בכך שחברו לשכניהם היהודים, בימים שידם של היהודים הייתה על התחתונה, בעוד שהדרך למדינות ערב הייתה פתוחה לפנייהם.

מפקד הפלמ"ח יגאל אלון כתב: "שבט בדווי קטן שמר אמונים לשכניו היהודים גם בעיתות מצוקה" ... אלון כתב שהוא ארגן פלוגה של בדואים, אשר פעלה בארץ ומעבר לגבול, וניצלה

את הידע הטבעי של אנשיה בשטח ולחמה ביחד עם היהודים. הוא שיבח את המנהיג שיח' אבו-יוסף שהחליט להצטרף לשכנים היהודים.

השיח אבו יוסף, מנהיג הנערץ של שבט ההיבים עודד את אנשיו לסייע ליהודים במלחמת הדמים שלא היהודים פתחו בה. יגאל אלון אמר כי אין להתייחס משלום והבנה הדדית ושהערבים לא יישארו אויבים לתמיד.

צעירי השבט לא רק שרתו בחטיבת יפתח אלא עזרו בבלימת הצבא הסורי בקרבות הקשים ביוני 1948 באזור משמר הירדן ומחניים. היה מחיר דמים בנפש וברכוש בצפון וגם הכפר טובא סבל פגיעות קשות כמו כל שכניהם שהגנו על ביתם ומאז כרתו ברית דמים בינם לבין שכניהם היהודים בברית הקיימת עד ימינו.

פעילות קרבית מבצעית של יחידת הפל"הייב במסגרת חטיבת יפתח של הפלמ"ח

מחמוד אל-עובייד סיפר על הפעולה הראשונה של היחידה, שבה חצו את גשר בנות-יעקב כדי לעקוב אחרי היערכות הצבא הסורי באזור. למבצע הזה הצטרף יגאל אלון שהיה המפקד בצבא. עובדה זו הפתיעה את צוות היחידה כי זה לא היה ברור מראש שלפעולה די מסוכנת שיצא אליה רק כוח קטן יצטרף המפקד הראשי באזור. היחידה הצליחה לאתר קווי טלפון להתחבר אליהם ולהאזין לתשדורות. אחרי כעבור שעה עבר משמר רוכב של שלושה מלוחמי הצבא הסורי שהיחידה נאלצו לרצוח. רעש הירי נשמע לסורים שהיו בסביבה והם הגיבו בירי ולכן נאלצה היחידה לחזור לבסיס ומשימה זו צוינה כמוצלחת.

מבצע "יפתח" היה פתיחת הדרך בין טבריה למטולה. בגליל העליון שחררו את כל השטח בין הכנרת לעמק החולה ובזמן הזה נמלטו הרבה ערבים לסוריה. במאי 1948 שוחררה צפת על ידי לוחמי "יפתח", שהצליחו לכבוש את מלכיה ומצודת נבי-יושע ומאז נשאר השבט הבדואי נאמן לשכניו וקשר את גורלו עם המדינה והמשיך לקיים יחסי ידידות ואמון עם שכניו היהודים.

לאחר סיום המבצעים "יפתח" ו"מטאטא" והניצחון במלחמה על הגליל, במאי 1948, שלטו באזור של מירון הערבים – צבא קאוקג'י. לוחמי פל"הייב יצאו עם קבוצה של יהודים לאסוף מידע חשוב עליהם, אבל בדרך בחזרה הערבים גילו אותם. רק הודות לכך שהאנשים של אל-הייב הכירו את השטח הם יכלו לעזור להם לברוח בלי שיהרגו אותם.

הבדואים של השבט פשטו גם על בקעת הבטיחה בשלטון סוריה, לאחר שצלחו את הירדן. הם הותקפו בבקעת הבטיחה, ולאחר התנגדות קשה הניסו את האויב ונלקח שלל בקר למדינה.

ב-29 במאי 1948 פשטה יחידת הבודואים עם חולייה מקלעית מהגדוד הראשון של "יפתח" על הכפר הלבנוני "עמארה" צפונה למעיין ברוך. תושבי הכפר ושומריו הלבנונים נסו, אחד מהם נהרג ואחד הבודואים נפצע. באותו הזמן כתב יגאל אלון על אנשי השבט שהם שמרו אמונים למדינה גם בזמני מצוקה, כיחידת המיעוטים הראשונה שהצטרפה ללוחמים בגלוי ובנאמנות.

לאחר סיום מבצע "יפתח" התקיים בצפון הארץ מבצע "מטה חיל יפתח", כולל מבצע "מטאטא" לשחרור הגליל העליון. במבצע זה פשטה יחידת הבודואים של אל-הייב לאחר שצלחה את הירדן והתקיפה את הבודואים של סוריה בבקעת הבטיחה, היום בקעת בית ציידא. לאחר קרב התנגדות קשה נסו הלוחמים הסורים ונלקח שלל בקר.

לאחר מכן התקיימה פעולה על כפר קבעה, התכנית הייתה לפשוט על הכפר מיד עם עלות השחר.

אבל אנשי הכפר גילו את הלוחמים של הפלמ"ח ופלהייב ופתחו באש חזקה עליהם. המפקד נתן הוראה לחלק מאנשי המחלקה לחזור כמה מטרים אחורה, אך הם לא זזו. המפקד חשב שהם לא הבינו אותו, הוא חזר על הפקודה שוב והם הגיבו: "ישחק, כל השנים הרגישו ערבי קבעה את נחת זרוענו ורעדו מאתנו. עכשיו אתה רוצה שניסוג מאישם? איך אנחנו יכולים לעשות זאת אפילו צעד אחד אחורנית? - לא נצעד".

המפקד הבין שהוא לא יכול להמשיך להתווכח איתם, הוא הורה לגאסם (אחד מבני השיח אבו יוסף) שייקח ששה לוחמים שיתפסו עמדה על הגבעה ויחפו על המפקד ואנשיו. האנשים התחילו לרוץ יחפים, לבושים במכנסי קמפוז, שהיה עליהם לקשור אותם תוך כדי ריצה, תחת האש והכדורים שרקו מכל מקום. והמראה שלהם היה מאוד מצחיק... בסוף גאסם ואנשיו פתחו במרדף אחרי האנשים שנסוגו וחסלו אותם.

כשחזרו לטובא השיח אבו יוסף היה גאה, שבע רצון מהעבודה של האנשים שלו ואמר שלא צריך לרחם על אנשים שודדים ורוצחים כאלה.

בראשית חודש יוני 1948 נודע למפקד שהסורים עמדו לפלוש לארץ ישראל ואז הוא החליט לצאת עם מחמוד אל-עובייד, אשר שימש כסגן למפקד לאסוף מידע על היערכות הסורים והמשימה שלהם הייתה מאוד קשה.

ממשיכים להנהיג: ממשיכי דרכו של אבו יוסף חוסין (תוספת מהמשפחה)

1. כיצד הציל השייח את שבטו ותושבי כפרו מגירוש

השייח' אבו יוסף חוסין אל מחמד היה כריזמטי, ומנהיג שהצליח לשלוט על הכפר וסביב הכפר. כל הערבים שגרו סביב לכפרו חיטבו צעדיהם לפני שפעלו כי השליטה שלו בסביבה היתה חזקה.

בשנת 1948 ועם קום המדינה, היא גירשה תושבים מכפרים ערביים רבים לארצות ערב ואף ניסתה לגרש את תושבי טובא. אבל השייח' הודיע להם: לא אצא מפה, ויהי מה. זה אני וזה השבט שלו ואלו הן האדמות שלנו. ואז אמרו לו: צא למעלול, שהוא היום מקום פנוי מערבים, רק לכמה ימים ואחר כך נחזיר אתכם לכפרכם.

לאחר משא ומתן ואיום מהצד הישראלי, הוגש לו שק גדוש בכסף. הוא סירב לקבל את הכסף, עבר עם אנשיו למעלול, עבר שם לילה אחד ולמחרת בבוקר הוא היה כבר בכפרו עם כל השבט.

השלטונות הישראלים הגיעו ובפיהם שאלות רבות על חזרתו לכפר. הוא השיב: אני לא זז מהמקום הזה; אם תרצו – אגייס את בני השבט לצבא. מחוסר ברירה אחרת הם הסכימו לדבריו, נרתעים מפני האיש האיתן בדעתו להחזיק במקום מגוריו, להמשיך ולדבוק בשייכות לבית ולאדמה.

2. הכל בגלל אם חכמה – כיצד הצילה אלחג'ה ח'בסה את בנה השייח' אבו יוסף

אלחג'ה ח'בסה הייתה אימו של השייח' אבו יוסף. בגלל כמה בעיות באזור נעצר השייח' ונכלא בכלא בסוריה. אימו ח'בסה שמעה על יום משפטו הקרב ועל גזר דין מוות שמחכה לו, היא התכוננה מעלות השחר ודהרה על הסוס שלה לכיוון סוריה. כאשר הגיעה לבית המשפט היא פנתה היישר לשופט והודיעה לו: בני חף מפשע. מה דעתך שאביא במקומו 100 מפרשים מחר בבוקר ותשחרר את בני? השופט הביט בה והשיב: מתאים לנו.

חזרה האם לביתה ובבוקר למחרת התייצבה שוב בבית המשפט. פנה אליה השופט ושאל: הבאת את הפרשים שלך עם הסוסים? השיבה ח'בסה: כן, הבטחתי וקיימתי את הבטחתי. עכשיו תורך להשיב מילת של גבר ולשחרר את בני כי כבר הבטחתי. הראי לי את הפרשים והסוסים – דרש השופט. הוציאה ח'בסה מכיסה חבילה סגורה והניחה בידי. מה זה? – שאל אותה. וח'בסה השיבה: זאת הבטחתי לך. הבאתי לך 100 לירות זהב ועל כל אחת מהם מצוייר פרש רוכב על סוס. הביט בה השופט ואמר: אמא חכמה! אני בטוח שיהיה לך בן חכם שישגע את כל האזור בחוכמתו. וכך שוחרר הבן ויחד שב עם אימו לביתם.

3. ממשיכי הדרך

לשיח' היו 12 בנים וחמש בנות, אחת מהם ברחה לסוריה ולא הצליחה לחזור. אחד מבניו של השיח', הוא איסמעיל, שבנו חוסיין אל-הייב נטל את תפקידו של סבו, כממשיך דרכו וכמנהיג השבט. הוא התחנך בבית הספר בכפר טובא, סיים את לימודי התיכון בכפר ראמה והמשיך בלימודים אקדמיים במכללת צפת.

חוסיין אל-הייב הנו המורה הראשון בכפר ומנהלו של בית הספר הראשון במקום. בשנת 1988 הוקמה בכפר מועצה מקומית, הוא עומד מאז בראשה, ועד ימינו, שנת 2018 הוא עדיין ראש המועצה היחיד.

אחיו, מוחמד, היה מורה, מאוחר יותר מנהל בית הספר היסודי ולאחריו מנהל בית הספר התיכון; היום הוא המפקח על המגזר הבדואי.

האח הקטן, ג'מאל, סיים בהצטיינות לימודי תואר ראשון בכימיה-פיזיקלית, באוניברסיטה העברית, ובשנת 1989 יצא במשלחת לשוויץ מטעם האוניברסיטה. ראשי המכון בשוויץ הציעו לו להשאר וללמוד על חשבונם והוא סיים שם את לימודי התואר השלישי ועבודת הדוקטורט והוא נמצא שם עד היום בחברת "פיליפ מוריס בכימיה".

כל בנותיו של איסמעיל ואני אחת מהן, למדו הוראה והן עוסקות בהוראה ובניהול.

אני, שאדיה, מנהלת הספרייה הציבורית בכפר ומדריכה בתכנית "אקדמיה בכיכר" מטעם מכללת תל חי. נושא הקורס שלי הוא ליקוט צמחי בר אכילים מסורתיים, בשילוב בין המדע – בוטניקה – וידע מסורתי. כמו כן אני מדריכה בפרוייקט נוער ודו קיום בין שני בתי ספר – טובא ועינות ירדן.

בנוסף, אני מדריכת צמחים ושותפה לפרוייקט של שיקום המעיין – מעיין טובא הראשון, אשר לידו גרו אנשי השבט בבתיים של אבן עד שנת 1908 – בה הקים השיח' אבו יוסף את ביתו הראשון, סביב לו הקימו כל אנשי השבט את בתיהם וכך נוסד הכפר המודרני.

כאמור, הכפר נשאר במקומו אחרי מאבק גדול בין השיח' חוסיין מוחמד עלי אבו יוסף לבין המדינה.

לצערי, השם של המעיין הפך במפה מ"עין טובא" לעין הטובאים.

הכפר טובא נשאר הכפר היחיד בגליל הצפוני בזכות השיח', ומתקיים היום דו קיום בין בני השבט לכלל הסביבה היהודית והכל נעשה בשיתוף וביחד.

4. מקור השם טובא זנגריה

ליד שבט אל-הייב, בקצה הכפר, התיישב שבט נוסף – שבט אל-זנגריה, שבט מאד גדול, בעל רכוש של אלפי דונמים שהופקעו לטובת המושב אליפלט. תושבי הכפר ברחו לאחר

איומים על חייהם ונשארה משפחה אחת שמונה היום כ-1200 נפשות והם בעלי אדמות משלהם.

בתקופה מסוימת המדינה איחדה כמה כפרים למועצות מקומיות, ואז אף איחדו את זנגריה לטובא ושינו את שם הכפר בהתאם – לטובא-זנגריה.

ביבליוגרפיה

דגן, ש. (1999), "בדווים בפלמ"ח ובמלחמת השחרור", בתוך **קשר עין**, 88: 12 ,

דגן ש., וקוזינר א., פל"הייב – **בדואים בפלמ"ח בימי תש"ח**

כתבת "**מבט**" (2012) – "שותפות גורל מאז ועד היום: על הפלוגה הבדואית בפלמח"

השיח' עם בנו איסמעיל, אביו של
ראש המועצה חוסיין אל-הייב

קצין הגששים הראשון בצה"ל חוסיין אל הייב. מקבל דרגות מאלוף פיקוד הצפון באותה תקופה יוסי פלד ובגבו מפקד צנחנים ראשי האלוף יאיר – יאיא.

לפני 5 שנים (25/05/2013) הלך לעולמו חוסיין אל-הייב היה לקצין הגששים הראשון בצה"ל שהגיע לדרגת אל"מ, וזאת לאור הישגיו לאורך השנים בגזרת הצפון. בשנות 65 התגייס אל-הייב לסיירת שקד. אחרי כמה שנים עבר ליחידת איגוז ויצא למרחוק הודות למבצעה המיוחדים, עבר אל-הייב לפיקוד צפון. הוא שירת תחת עוצבת הגליל במלחמת יום הכיפורים, במלחמת לבנון הראשונה, במבצע ליטאני ובפעילות שוטפת בלבנון עד אחרי הנסיגה בשנת 2002 השתחרר אין לוחם או מפקד ששירת בשנות השמונים בלבנון שלא הכיר אותו ואת דמותו הנדירה. על פעולתו ועל אומץ הלב שהפגין במלחמות ישראל זכה ל-3 צל"שים. עטור עוז הגשש המוערך סיים 37 שנות שירות ויצא לגמלאות ננצור את זכרו תמיד.

נספחים

צילומים מתוך כתבת מבט - שותפות גורל מאז ועד היום: על הפלוגה הבדואית בפלמח.

חסיין אל-הייב

ראש מועצת טובא זנגריה

אנחנו מלח הארץ. צריכים לקחת אותנו לחיות ערבים ויהודים,

היחידה הבדואית: תושבי טובא שלחמו לצד הלכמ"חניקים במלחמת העצמאות

4:16 / 4:58

194 בדואים שפכו את דמם למען המדינה

היחידה הבדואית: תושבי טובא שלחמו לצד הלכמ"חניקים במלחמת העצמאות

4:30 / 4:58